

УДК 347.44:347.472

Олег Кузьмич,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри судочинства Юридичного інституту

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ З ОBOB'ЯЗКОМ ОБДАРОВУВАНОВОГО НА КОРИСТЬ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ

У статті досліджуються окремі проблеми правового регулювання договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи. Зокрема на підставі аналізу цивільного законодавства, а також юридичної літератури визначено юридичну сутність такого договору, проаналізовано правові наслідки, які настають для третьої особи у зв'язку із розірванням такого договору на підставі ст. 727 ЦК України, відчуженням обдарованим майна (дарунку), а також знищенням майна (дарунку) тощо.

Ключові слова: договір дарування, договір на користь третьої особи, обов'язок, третя особа, майно (дарунок), обдаровуваний.

Одним із договорів, яким опосередковується перехід права власності на майно, є договір дарування. Слід зазначити, що юридична природа договору дарування неодноразово досліджувалася в юридичній літературі [1; 2]. Водночас, як впливає із аналізу доктринальних положень, а також положень ЦК України, на сьогоднішній день існує чимало проблем, які є недостатньо дослідженими в літературі і стосуються саме договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи (ст. 725 ЦК України). Зокрема йдеться про проблеми, які стосуються юридичної природи такого договору, правових наслідків відчуження майна (дарунку) обдаровуваним, розірвання такого договору на підставі ст. 727 ЦК України тощо. Вирішення вказаних проблем сприятиме ширшому використанню такого договору серед учасників цивільних правовідносин, що й обумовлює актуальність обраної теми.

Метою статті є дослідження окремих проблем, які стосуються правового регулювання договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 725 ЦК України договором дарування може бути встановлений обов'язок обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (передати грошову суму чи інше майно у власність, виплачувати грошову ренту, надати право довічного

користування дарунком чи його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення тощо).

Однак, як впливає із ч. 2 цієї статті, у третьої особи право вимагати виконання обов'язку, покладеного дарувальником на обдаровуваного, виникає тільки в разі смерті дарувальника, оголошення його померлим, визнання безвісно відсутнім чи недієздатним, тобто до моменту настання вказаних юридичних фактів правом вимоги володіє не третя особа, а тільки дарувальник як особа, яка уклала договір. Зокрема, з огляду на юридичну природу договору дарування та договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої, В. В. Новикова зазначає: якщо покладений на сторону обов'язок не виходить за межі отриманого обдаровуваним майна, то відносини сторін зберігають свій безоплатний характер. Коли особа одержує майно за договором дарування, то передання частини цього майна іншій особі за вказівкою дарувальника не означає наявність зустрічного надання з боку обдаровуваного. У результаті передання частини майна отримана обдаровуваним майнова маса буде меншою, порівняно з тією, яку він одержав би за відсутності такого покладення [3].

Виходячи із того, що в загальних положеннях ЦК України передбачена конструкція такого договору, як договір на користь третьої особи (ст. 636), цілком природно виникає запитання, яким чи-

ном співвідноситься такий договір з договором дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи? Хоча запитання, про яке йдеться, неодноразово вивчалось в юридичній літературі, відповідь на нього й досі залишається дискусійною.

Даючи відповідь на поставлене запитання, передусім слід виходити із юридичної природи зазначених договорів. Так, відповідно до ч. 1 ст. 717 ЦК України, за договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. Крім того, як передбачено ч. 2 цієї статті, договір, що встановлює обов'язок обдаровуваного вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не є договором дарування. Зокрема В. В. Новикова, розглядаючи юридичну природу договору дарування, до ознак, які є характерними для цього договору, відносить: безоплатність договору, збільшення майна обдаровуваного за рахунок зменшення майна дарувальника, наявність у дарувальника наміру обдарувати обдаровуваного, згода обдаровуваного на одержання дарунка як обов'язкової умови дійсності всякого договору [4].

Водночас договором на користь третьої особи є договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі, а третя особа має право вимагати виконання такого обов'язку. Більше того, в основі категорії «на користь третьої особи», яка є вищою критерієм договорів на користь третіх осіб, лежить усвідомлена потреба однієї із сторін договору в задоволенні благ третьої особи. При цьому чинники, які формують виникнення такої потреби, знаходяться поза межами договірних правовідношення [5].

Таким чином, якщо для договорів дарування характерною особливістю є передавання дарувальником безоплатно майна (дарунку) у власність обдаровуваному, то для договорів на користь третьої особи — надання вигоди або користі особам, які не брали участі при укладенні таких договорів ні безпосередньо, ні опосередковано. Тому, якщо договір дарування розглядати крізь призму конструкції договору на користь третьої особи, то необхідно зазначити, що в такому випадку ме-

тою укладення договору буде не безоплатне передання дарувальником обдаровуваному майна (дарунку) у власність, а вчинення або утримання від учинення дій обдаровуваним на користь третьої особи, що в цілому суперечитиме суті договору дарування. Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок про те, що юридична природа договору дарування виключає можливість учасникам цивільних відносин укладати такий договір, як договір на користь третьої особи.

Крім того, якщо договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи розглядати як договір на користь третьої особи, то необхідно зазначити, що в такому випадку до правовідносин, які виникають на підставі ст. 727 ЦК України після настання підстав, обумовлених ч. 2 ст. 725 ЦК України, слід застосовувати положення ч. 3 ст. 636 ЦК України, що не зовсім узгоджувалося б з інтересами дарувальника.

Однією із підстав виникнення у третьої особи права вимоги, як передбачено ч. 2 ст. 725 ЦК України, є визнання дарувальника недієздатним. Слід нагадати що визнання дарувальника недієздатним не є юридичним фактом, із настанням якого в останнього право вимоги припиняється, тобто в такому випадку йдеться тільки про виникнення певних обмежень, які стосуються як реалізації дарувальником своїх прав загалом, так і прав, які у нього виникли на підставі аналізованої договірної конструкції. Враховуючи сказане, а також виходячи із положень ст. 725 ЦК України, можна стверджувати, що визнання дарувальника недієздатним необхідно розглядати як юридичний факт, з настанням якого обдаровуваний стає зобов'язаним як перед дарувальником, так і перед третьою особою, однак зазначене жодним чином не впливає на можливість визнання аналізованого договору власне як договору на користь третьої особи.

З огляду на положення п. 3 ч. 1 ст. 3, ст. 627 ЦК України, закономірно виникає питання щодо можливості учасниками цивільних відносин при укладенні договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи передбачити положення, відповідно до якого право вимоги у третьої особи виникало б безпосередньо з моменту укладення такого договору. Враховуючи положення вказаних правових норм, а також вихо-

дячи із ст. 725 ЦК України, необхідно зробити висновок про те, що на сьогоднішній день жодних обмежень із цього приводу законодавцем не передбачено, водночас виникнення права вимоги у третьої особи безпосередньо з моменту укладення такого договору також не впливає на можливість кваліфікації договору, про який йдеться, власне як договору на користь третьої особи.

Аналізуючи юридичну природу договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи особливу увагу привертають до себе положення статей 42, 45, ч. 1 ст. 48 ЦК України. Так, відповідно до ст. 42 ЦК України, за позовом опікуна або органу опіки та піклування суд поновлює цивільну дієздатність фізичної особи, яка була визнана недієздатною, і припиняє опіку, якщо буде встановлено, що внаслідок одужання або значного поліпшення її психічного стану в неї поновилися здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Крім того, як передбачено ст. 45, ч. 1 ст. 48 ЦК України, за наявності підстав, визначених цими правовими нормами, і в порядку, обумовленому цивільним процесуальним кодексом України, суд може скасувати як рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, так і рішення про оголошення фізичної особи померлою.

З огляду на зазначене виникає питання щодо змісту правових наслідків, які настають для третіх осіб у випадку, якщо підстави, про які йдеться в ч. 2 ст. 725 ЦК України, зникнуть. Зокрема йдеться про договори, за якими виконання обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи носить тривалий характер. Виходячи з аналізу статей 42, 45, ч. 1 ст. 48 ЦК України, слід зробити висновок про те, що зникнення підстав, про які йдеться в ч. 2 ст. 725 ЦК України, не може бути підставою для припинення права вимоги у третьої особи, тобто з цього моменту обов'язку обдаровуваного відповідатиме як право вимоги третьої особи, так і право вимоги дарувальника як особи, яка уклала договір.

Як впливає із ч. 1 ст. 725 ЦК України ЦК України, передбачено декілька видів обов'язків, які учасниками цивільних відносин можуть бути визначені в договорах дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи. Перелік можливих обов'язків обдаровува-

ного на користь третьої особи, про які йдеться у вказаній статті, не носить вичерпного характеру, у зв'язку із чим учасниками цивільних відносин при укладенні таких договорів може бути передбачено й інші види обов'язків на користь третіх осіб.

Як впливає із ч. 1 ст. 722 ЦК України, право власності в обдаровуваного на майно (дарунок) виникає безпосередньо з моменту його прийняття. Крім того, як свідчить аналіз положень ст. 722 ЦК України, прийняття дарунку є юридичним фактом, з настанням якого в обдаровуваного виникає право власності на майно (дарунок) незалежно від того, чи йдеться про звичайний договір дарування, чи про договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи.

Як свідчить аналіз ст. 725 ЦК України, в обдаровуваного право власності на майно (дарунок) здебільшого виникає ще до моменту виконання ним обов'язку на користь третьої особи. Таким чином, будучи повноправним власником такого майна (дарунку), останній вправі відчужити таке майно, у зв'язку із чим виникає запитання, чи зобов'язаний новий власник цього майна вчиняти дії або утримуватися від учинення дій, які були змістом обов'язку обдаровуваного, наприклад, не пред'являти вимоги третій особі про її виселення чи здійснювати виплату грошової ренти третій особі тощо?

Слід зазначити, що на сьогоднішній день, як свідчить аналіз цивільного законодавства України, відповіді на поставлене запитання, за загальним правилом, законодавець не дає, у зв'язку із чим можна зробити висновок про існування певних передумов для виникнення конфліктних моментів між учасниками цієї договірної конструкції. З метою уникнення таких конфліктів учасникам цивільних відносин ще при укладенні договору слід врегулювати питання, про яке йдеться.

У цьому випадку, як нам видається, учасникам цивільних правовідносин слід виходити із таких положень: якщо обдаровуваним ще не виконано обумовлений договором обов'язок на користь третьої особи або виконання такого обов'язку носить тривалий характер, то, відповідно, за договором про відчуження майна (дарунку) до набувача такого майна (дарунку), крім права власності на таке майно (дарунок), має переходити в

тому числі й обов'язок обдаровуваного на користь третьої особи. Крім того, укладення договору, яким опосередковується перехід права власності на майно (дарунок), не повинно бути підставою для припинення у третьої особи наприклад, права користування таким майном (дарунком) повністю або частково (тобто йдеться про право, яке виникло в останньої у зв'язку із виконанням обдаровуваним обов'язку на її користь).

З огляду на специфіку договору дарування особливу увагу привертає до себе також ст. 727 ЦК України, положення якої передбачають підстави розірвання такого договору. Зокрема А. М. Ісаєв, аналізуючи положення цієї статті, зазначив, що це є перша вада конструкції договору дарування, яка не вписується в систему вітчизняного цивільного законодавства. На думку автора, аналіз ознак розірвання договору дарування свідчить, що воно може мати місце лише тоді, коли договір частково або повністю не виконаний. В іншому випадку нема чого розривати, адже договір вже припинив своє існування [6]. Безумовно, юридична природа цієї правової норми викликає чимало запитань, однак її положення водночас є такими, що спрямовані на захист інтересів дарувальника незалежно від того, чи йдеться про звичайний договір, чи про договір з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи.

Як впливає зі ст. 727 ЦК України, обдарований може вимагати розірвання договору дарування у зв'язку із настанням підстав, передбачених цією правовою нормою, незалежно від того, чи йдеться про договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи, чи про договір дарування без такого обов'язку. Водночас, як передбачено ч. 4 цієї статті, однією з умов розірвання договору дарування є те, що на момент пред'явлення дарувальником вимоги про його розірвання дарунок повинен бути збереженим.

З огляду на зазначене виникає запитання щодо правових наслідків, які настають для третьої особи у зв'язку із розірванням аналізованого договору на підставі ст. 727 ЦК України, зокрема йдеться про те, чи повинна третя особа у такому випадку повернути, наприклад, грошову суму чи інше майно, передане їй обдаровуваним за договором у власність тощо?

Загалом правові наслідки розірвання досліджуваної договірної конструкції на підставі ст. 727 ЦК України необхідно аналізувати, виходячи із специфіки самих обов'язків обдаровуваного. Наприклад, якщо договором дарування встановлений обов'язок обдаровуваного надати право довічного користування дарунком чи його частиною третій особі, то, відповідно, розірвання такого договору стане підставою для припинення відповідного права в третьої особи. У іншому випадку, якщо обдаровуваним ще не виконано обов'язку на користь третьої особи, то, відповідно, в останньої право користуватися дарунком чи його частиною і не виникне.

У випадку якщо договором дарування встановлений обов'язок обдаровуваного передати грошову суму чи інше майно у власність третьої особи, виплачувати їй грошову ренту тощо, який обдаровуваним виконано на користь третьої особи, то, відповідно до правових наслідків, які виникають на підставі аналізованої правової норми, слід, як нам видається, застосовувати положення ст. 511 ЦК України. Тобто правові наслідки розірвання договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи на підставі ст. 727 ЦК України не повинні стосуватися третіх осіб у частині повернення виконаного їм. Іншими словами, такі наслідки можуть стосуватися третіх осіб тільки в частині виконання обдаровуваним свого обов'язку на майбутнє.

Слід зазначити, що конструкція договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи за своїм змістом опосередковує інтереси не тільки сторін такого договору, а й інтереси осіб, які не є сторонами такого договору, у зв'язку із чим виникає запитання щодо правових наслідків, які настають для суб'єктів цієї договірної конструкції внаслідок знищення майна (дарунку). Крім того, якщо знищення майна (дарунку) відбулося з вини самого обдаровуваного, які повинні наставати правові наслідки для суб'єктів цієї договірної конструкції? Як впливає з аналізу цивільного законодавства України, відповіді на ці запитання є доволі дискусійними, що також може бути передумовою для виникнення конфліктних моментів між суб'єктами такої договірної конструкції.

Загалом аналізоване питання є вкрай складним і дискусійним, тому вимагає

спеціального наукового дослідження. Однак, виходячи із інтересів як третіх осіб, так і обдаровуваних, учасникам цивільних відносин при укладенні таких договорів, як нам видається, доцільно передбачити, наприклад, сплату грошової компенсації обдаровуваними третім особам у зв'язку із знищенням майна (дарунку), розмір якої повинен визначатися контрагентами договору залежно від різних чинників, передусім виходячи із специфіки обов'язку обдаровуваного, тривалості виконання ним обов'язку (якщо йдеться про обов'язки, виконання яких є тривалими у часі) тощо.

Підсумовуючи зазначене можна зробити такі **висновки**: юридична природа договору дарування виключає можливість учасникам цивільних відносин укладати такі договори на користь третіх осіб, у зв'язку із чим договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь тре-

тньої особи, конструкція якого передбачена положеннями ст. 725 ЦК України, не слід розглядати як договір на користь третьої особи, незважаючи на те, що за наявності підстав, обумовлених положеннями цієї правової норми, такий договір може набувати окремих ознак як договору про виконання третій особі, так і договору на користь третьої особи; як один із засадничих принципів цивільного законодавства України принцип свободи договору є основним механізмом, який на сьогоднішній день дозволяє учасникам цивільних відносин усунути невизначеності, які можуть стати передумовою для виникнення конфліктних моментів між суб'єктами цієї договірної конструкції щодо правових наслідків відчуження обдаровуваним майна (дарунку), а також знищення такого майна (дарунку) тощо.

ПРИМІТКИ

1. Новикова В. В. Безоплатні договори у цивільному праві України / В. В. Новикова. — Х. : Ксилон, 2008. — С. 66.
2. Ісаєв А. М. Договір дарування за цивільним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Арсен Миколайович Ісаєв. — Х., 2009. — 221 с.
3. Новикова В. В. Зазнач. праця. — С. 66.
4. Там само. — С. 56—65.
5. Кузьмич О. Я. Договір на користь третьої особи в цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Олег Ярославович Кузьмич. — Івано-Франківськ, 2010. — С. 7.
6. Ісаєв А. М. Зазнач. праця.

Кузьмич Олег. Проблеми правового регулювання договору дарення с обов'язанностью одаряемого в пользу третьего лица.

В статье исследуются отдельные проблемы правового регулирования договора дарения с обязанностью одаряемого в пользу третьего лица. В частности, на основании анализа гражданского законодательства, а также юридической литературы определена юридическая сущность такого договора, проанализированы правовые последствия, которые наступают для третьего лица в связи с расторжением такого договора на основании ст. 727 ЦК Украины, отчуждением одаряемым имущества (подарка), а также уничтожением имущества (подарка) и т. п.

Ключевые слова: договор дарения, договор в пользу третьего лица, обязанность, третье лицо, имущество (подарок), одаряемый.

Kuzmich Oleg. Problems of legal regulation of a deed of gift with donee's obligation for benefit of a third person.

This thesis examines certain problems of legal regulation of a deed of gift with the donee's obligation for benefit of a third person. Grounding on the analysis of the civil legislation as well as law books it is determined the legal nature of such a deed, it is analyzed legal consequences possible for the third person which is connected with dissolution of such a deed grounding on the art. 727 of the Civil Code of Ukraine, disposal of property (a gift), and also destruction of property (a gift) etc.

Key words: a deed of a gift, a deed for benefit of a third person, obligation, the third person, property (a gift), a donee.